

Gabriella

Különböző iskolafenntartók diákjainak felsőoktatási eredményessége¹

Az 1990-es években gyors növekedésnek indult az egyházi iskolák és az ezekbe járó tanulók száma. Az iskolák eredményességét mérő elemzések alapján az oktatáskutatók számára lassan egyértelművé vált, hogy az egyházi iskolák tanulói relatíve magas tanulmányi teljesítményt nyújtanak. Az állami, önkormányzati és alapítványi iskolákhoz képest rohamosan nőtt az egyházi iskolákban végzettek aránya az egyetemre, főiskolára jelentkezők és felvettek körében (Imre 2003). Sőt ma már azt is tudjuk, hogy a kedvezőtlenebb családi háttérű tanulókat ezekben az iskolákban képesek leghatékonyabban iskolai sikerhez juttatni, a beiratkozó tanuló képességeihez, tudásához ezekben az iskolákban képesek a legtöbbet hozzáadni (Neuwirth 2004). Jelen tanulmányban arra a kérdésre keressük a választ, hogy a hátrányos helyzetű északkelet-magyarországi térség felsőoktatásba bejutott hallgatóinak teljesítménykülönbségei kapcsán valóban beszélhetünk-e szektor-hatásról, s milyen tényezőkkel magyarázható ez a jelenség.

A különböző iskolafenntartókhoz tartozó tanulók összehasonlító vizsgálatai

A felekezeti középiskolások relatíve nagyobb továbbtanulási ambícióról már az elmúlt fél évszázadban folyamatosan működő felekezeti iskolák kapcsán is tudunk (Drahos 1992), sőt nemrég a klasszikus és modern műveltség- és információszerező csatornák felekezeti középiskolások körében eredményesebb használatát is regisztrálták (Nagy 2001). Nagyjából egyszerre készült két elemzés az ezredfordulón, amelyek az újraindult egyházi iskolákra vonatkozóan is megerősítették ezeket a jelenségeket. Az 1998-as országos középiskolás adatfelvételre alapozva megállapítható volt, hogy a felekezeti gimnáziumok diákjainak nagyobb esélyei vannak a felsőfokú továbbtanulás terén, mint állami iskolában tanuló társaiknak, s ez nem magyarázható a szülők előnyösebb társadalmi helyzetével, hanem főképpen a felekezeti iskolák jobb oktatásszervezésének valamint a szülők és az iskolák elkötelezettebb értékorientáltságának köszönhetőek (Dronkers-Róbert 2004). Az 1999-es felekezeti középiskolás adatfelvétel még pontosabban reprezentálta a felekezeti iskolák társadalmát, hiszen nemcsak regionálisan és felekezetek szerint, hanem az iskola székhelyének településtípusa szerint is tükrözte az alapsokaságot. Az így kapott adatok más vizsgálatokkal való összevetései szerint a felekezeti iskolák tanulói mind a továbbtanulás tervezésekor, mind irányának megválasztásakor ambíciózusabbnak bizonyultak a nem felekezeti iskolába járó társaiknál (Pusztai 2001), s az alacsonyabban kvalifikált szülőktől származó felekezeti középiskolások körében jóval többen rendelkeztek határozottabb és magasabb presztízsű intézményt célzó tervekkel, mint a többi fenntartó iskoláiban végzettek (Pusztai 2004).

A hazai középiskolák tanulóinak felvételi és versenyeredményeit összegyűjtő longitudinális adatok elemzésekor a tanulói háttér társadalmi és kulturális jellemzőit, az ún. bemeneti adatokat és a különböző szempontok szerint mért kimeneti, vagyis eredményességi adatokat vetettek össze. Az eredményekből következtetni lehetett az egyes iskolák tanulókat fejlesztő hatására, vagyis az ún. hozzáadott értékre. E vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy a felekezeti iskolák között a legnagyobb arányban fordulnak elő magas hozzáadott értéket produkáló iskolák (Neuwirth 2004).

A hazai kutatási eredmények összhangban vannak a nemzetközi oktatásszociológiai szakirodalomból ismert tényekkel. Először 1982-ben jelent meg egy tanulmány, amely felhívta a figyelmet erre a jelenségre. Több mint tízezer egyesült államokbeli középiskolás tanulmányi eredményeinek elemzésekor a különböző fenntartók iskoláiban tanuló hasonló családi háttérrel rendelkező tanulók teljesítményének eltéréseit mutatta ki, s megállapította,

¹ A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíja keretében készült.

hogy az ún. magán intézmények magasabb teljesítményhez segítik a tanulókat (Coleman-Hoffer-Kilgore 1982). Más tanulmányok a szignifikáns szektorközi különbséget már kifejezetten a katolikus iskolák hatékonyságával magyarázták (Coleman-Hoffer 1987, Evans-Schwab 1995). Az elemzések egy másik csoportja nem az iskolai sikerek, hanem az iskolai kudarcok gyakoriságát vizsgálja, például a középiskolai lemorzsolódás és iskolaváltás fenntartók szerinti különbségeit, s a tapasztalatok szerint mind az egyházi iskolákban alacsonyabb a lemorzsolódók és az iskolaváltók aránya (Russell-Scott 2000). Valamivel később jelentek meg európai kutatók eredményei is, amelyek a tanulmányi teljesítmények szektorspecifikus különbségeit mutatták (Cuyck-Dronkers 1990, Laarhoven et al. 1990). A kérdés teljesebb vizsgálatát segítették elő a különböző longitudinális vizsgálatok, például egy 1979 és 1994 között végzett ifjúsági panelvizsgálat eredményei szerint a katolikus iskolák az afroamerikai és a latin-amerikai diákok körében kifejezetten nagy teljesítménynövekedést biztosítottak (Grogger-Neal 2000). A szektorközi eltérések regisztrálása után a magyarázatkeresés kreativitása és sokoldalúsága uralja a tanulmányokat. Az válik a fő kérdéssé, hogy a gyerekek vagy családok milyen jellegzetessége okozza ezeket az eltéréseket, s a figyelem az iskolákban és azok környékén létrejövő közösségek karaktere felé fordult. Az egyén kapcsolatainak szerkezete és tartalmi jellemzői (Coleman 1988, Carbonaro 1998) mellett olyan kontextusváltozókat is bevonnak az elemzésbe, mint az iskolához tartozó szülőkör kapcsolati irányultsága, az egyházi kötődésűek iskolai (Morgan-Sorensen 1999) és regionális sűrűsége, a tandíjak iskolánkénti eltérései, az ösztöndíjak elérhetőségének időbeni változásai (Neal 1997), az iskolákban domináns normák tartalma (Carbonaro 1999).

Hipotézisek

A tanulmány első lépésben a régió érettségiző és felsőfokra bejutott tanulóinak iskolafenntartók szerinti megoszlását vizsgálja. A régió felsőoktatásába bejutó hallgatók összetétele a kibocsátó középiskola fenntartója szerint elvileg arányos lehet ezen felsőoktatási intézmények tanulóinak fenntartók szerinti megoszlásával. Ha azonban valamelyik szektor iskoláiból többen érkeznek, akkor az a szektor gyaníthatóan eredményesebben juttatja be a fiatalokat a felsőoktatásba. Persze elképzelhető, hogy a hallgatók körében alulreprezentált fenntartótól egy másik térség, pl. a központi régió felsőoktatásába kerülnek többen. A második vizsgált kérdés az, hogy a különböző szektorokból milyen arányban jutnak be a felsőoktatásba a különböző társadalmi státusú szülők gyermekei, s van-e az egyes fenntartóra jellemző arányszámok között jelentős eltérés, melyik fenntartó juttatja be az alacsonyabb státusú szülők gyermekeit nagyobb arányban a felsőoktatásba. A következő lépésben azt vizsgáltuk, hogy vajon egyforma hozománnyal érkeznek-e a felsőoktatásba bejutott hallgatók minden iskolafenntartó iskoláiból. Egyik lehetséges válasz erre az, hogy a felsőoktatásba bejutott hallgatók minden szektorból a „java”, nem érezhető közöttük lényeges különbség. Ha azonban a felsőoktatásba bejutott hallgatók között vannak jellemző különbségek bizonyos eredményességi mutatók szerint, akkor azt mondhatjuk, hogy nem egyformán stafírozták ki az iskolák a tanulóikat felsőoktatásba kerülés előtt.

Eddigi kutatási eredmények egybehangzó véleménye az, hogy a felsőfokú végzettségű szülők gyermekeit sikerre vinni az oktatási rendszerben egyáltalán nem jelentős teljesítmény. Az iskola hatása azonban sokkal inkább lemérhető a nem diplomás szülők gyermekeiknek pályafutásán. Ha az iskolafenntartók között nincs jelentős különbség a pedagógiai eredményességben, akkor a nem diplomás szülők gyerekei minden szektorból kikerülve nagyjából egyforma arányban jutnak felsőoktatásba és egyforma eredményességi mutatókkal jellemezhetők. Amennyiben azonban a felsőoktatásba bejutott –nem diplomás szülőktől származó- hallgatók között vannak szemmel látható különbségek eredményességi mutatók szerint, nyugodtan állíthatjuk, hogy a szektorok hatékonysága között eltérések vannak.

Az adatok

A Regionális Egyetem kutatás elsődleges célja egy hátrányos helyzetű térség felsőfokú képzést folytató intézményeinek (Debreceni Egyetem, Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, Nyíregyházi Főiskola, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola és a Partiumi Keresztény Egyetem) vizsgálata, a középfok utáni képzés iránti társadalmi igények feltárása valamint a tanulmányokat folytatók jellemzése². Az 2003-ban készült hallgatói kérdőíves vizsgálat során az alapsokaságot a fenti intézmények első évfolyamára beiratkozók képezték, mert ebben a körben látszott a legígéretesebbnek a felsőfokú továbbtanulás hátterének vizsgálata. Mivel még az intézményekben sem létezett teljes névsor a leendő elsőévesekről, csoportos mintavételre került sor. Minden karról a tanulmányi osztályok által a beiratkozási procedúrára alkalomszerűen kialakított nagyjából azonos méretű csoportokból vettünk a kar elsőéveseinek várható létszámával arányos mintát, s az így kiválasztott csoportokban minden megjelenő hallgatót megkérdeztünk. Jelen tanulmányban a vizsgálati terület hazai részén (Magyarország északkeleti megyéi) működő felsőoktatási intézményekbe (Debreceni Egyetem, Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, Nyíregyházi Főiskola) beiratkozott elsőéves hallgatóinak (1273 fő) válaszait elemeztük.

Bejutás a felsőfokra

A három vizsgált felsőoktatási intézmény vonzásterületét vizsgáló tanulmányok (Teperics 2001, Kozma- Pusztai 2004) szerint a hallgatók háromnegyede a két északkelet-magyarországi megyében, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyében érettségizett, a fennmaradó hallgatók jelentős része Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből, kisebb része pedig Észak-Magyarország vagy Békés megye középiskoláiból érkezik ezekbe az intézményekbe. Ezért vizsgálatunkban ezt a területet neveztük a három felsőfokú intézmény vonzásterületének. A vonzásterület tanulóinak fenntartók szerinti megoszlását az Oktatási Minisztérium 2003-as statisztikai adatai alapján számoltuk ki. Azt feltételeztük, hogy az érettségiző és felsőfokra bejutott tanulók iskolafenntartók szerinti megoszlása lényegében egybevág majd, az adatok azonban a települési önkormányzatok és az egyházi fenntartók felülreprezentáltságát, a megyei önkormányzatok és a központi költségvetési fenntartók határozott alulreprezentáltságát mutatták a régió felsőoktatási intézményeiben. Az alapítványi iskolákra vonatkozó adatok szerint a kevés és kislétszámú alapítványi iskola még kisebb mértékben juttatja be ezeket a fiatalokat a térség felsőoktatási intézményeibe³. A megyei önkormányzatok valamint a központi költségvetési és alapítványi fenntartók alulreprezentáltsága többféle okra is visszavezethető: egyrészt elképzelhető, hogy a települési önkormányzatok és az egyházi fenntartók eredményesebben juttatják be a fiatalokat a térség felsőoktatásába, más iskolákból viszont nem sikerül ezekbe az intézményekbe menni, másrészt viszont az is meglehet, hogy a távolabbi felsőoktatási intézmények eltérő mértékben vonzzák a különböző fenntartókhoz tartozó végzősöket. A megyei önkormányzatok és a költségvetési szervek természetesen valószínűleg más-más okból juttatnak be kevesebb hallgatót az itteni felsőoktatásába. Az előbbiek sok esetben szakközépiskolák fenntartói, vagyis meglehet, hogy diákjaik körében másféle helyi (AIFSz és technikusképzés) vagy távolabbi továbbtanulási irányok a népszerűbbek, az utóbbiak valószínűleg többen választják a tanulmányi célú ideiglenes elvándorlás megoldását, hogy

³ Megjegyezzük, hogy az alapítványi iskolából érkező fiatalok olyan kis számban vannak a mintában, hogy az alapítványi szektorról érvényes következtetés nem vonható le.

ritkábban elérhető képzést és magasabb presztízsű felsőoktatást válasszanak egy másik régióban, hozzátehetjük, hogy ez sok esetben az elvándorlás első lépése.

1. táblázat

A DE, NyF és a KFRTKF vonzásterületének középiskolásai és az elsőéves hallgatók megoszlása fenntartók szerint százalékban

	A vonzásterület középiskolás létszáma fenntartók szerint	Az elsőéves hallgatók megoszlása fenntartók szerint
Települési önkormányzat	71,4	80
Egyház	6,2	9,3
Megyei önkormányzat	16,8	7,1
Központi költségvetés	4,3	2,9
Alapítvány	1,1	0,72
Egyéb	0,2	0
Összes tanuló és hallgató	181218	1250

Felvetődhet a kérdés, hogy az egyházi iskolákból érkezők kedvező mutatóit nem okozhatja-e az, hogy az egyik vizsgált felsőoktatási intézmény egyházi fenntartású. Egy korábbi elemzésünkben megvizsgáltuk azt, hogy a KFRTKF mint egyházi fenntartású intézmény preferálja-e a felvételnél az egyházi iskolák diákjait, s azt tapasztaltuk, hogy ebben az intézményben legalacsonyabb az egyházi intézményből érkezők aránya (5,8%), vagyis ez a tényező nem javít a felekezeti fenntartókhoz tartozó adatokon (Pusztai 2004).

Az elemzés második lépésében azzal foglalkoztunk, hogy a különböző szektorokból milyen arányban jutnak be a felsőoktatásba a különböző társadalmi státusú szülők gyermekei, s van-e az egyes fenntartóra jellemző arányszámok között jelentős eltérés, vagyis melyik fenntartó juttatja be az alacsonyabb státusú szülők gyermekeit nagyobb arányban a felsőoktatásba. A korábbi hazai vizsgálatok felhívták a figyelmet arra, hogy a különböző iskolafenntartói szektorokból eltérő arányban jutnak be a felsőoktatásba az egyes szülői iskolázottsági csoportokból származó gyermekek (Dronkers-Róbert 2003). Jelen adatbázis is megerősítette azt a tapasztalatot, hogy ezek között az arányszámok között vannak eltérések. A legmagasabb iskolázottságú szülők gyermekei a költségvetési fenntartású iskolákból származnak, ezek közül az anyák majd kétharmada, s az apák majd fele diplomás. Az alapítványi iskolás csoportban is dominálnak a magasabb végzettségű szülők gyermekei, de ezen hallgatók száma túlságosan kevés, ezért az adatok általánosításra nem alkalmasak. A szülők iskolázottságát figyelembe véve rendkívül hasonló a települési önkormányzat, valamint az egyházak iskoláiból érkező hallgatók társadalmi háttere, s nem sokkal tér el ezektől a megyei önkormányzati iskoláké, s ráadásul ez a háromféle fenntartó juttatja be az alacsonyabban iskolázott szülők gyermekeit nagyobb arányban a régió felsőoktatásába.

2. táblázat

A különböző szektorokból érkező hallgatók összetétele az édesanyák- iskolázottsága szerint (DE, NyF, KFRTKF), százalék

	Központi költségvetési szerv	Megyei önkormányzat	Települési önkormányzat	Egyház	Alapítvány
Legfeljebb alapfok	2,9*	6,0*	5,7	7,4*	0
Szaktanácsképző	5,7*	15,5	16,8	12,0	25,0*
Szakközépiskola	5,7*	22,6	21,2	21,3	12,5*
Gimnázium	22,9*	25,0	22,2	21,3	25,0*
Főiskola	37,1*	23,8	23,2	23,1	25,0*
Egyetem	25,7*	7,1*	11,0	14,8	12,5*
N= 100%	35	79	920	108	8*

A csillaggal jelölt cellákban az esetek száma nem éri el a tíz főt.

Az egyházi iskolák maturáltjai az anyák iskolázottságát tekintve kisebb mértékben térnek el az önkormányzatok iskoláitól. Valamivel nagyobb arányban vannak a legfeljebb alapfokú és az egyetemet végzettek körében, s némileg kevesebben a szakmunkásképzőt és a gimnáziumot végzettek körében. Az apák iskolázottságát vizsgálva úgy tűnik, szintén hasonló háttérű a két önkormányzati és a felekezeti iskolából érkező csoport.

3. táblázat

A különböző szektorokból érkező hallgatók összetétele az édesapák- iskolázottsága szerint (DE, NyF, KFRTKF), százalék

	Központi költségvetési szerv	Megyei önkormányzat	Települési önkormányzat	Egyház	Alapítvány
Legfeljebb alapfok	2,9*	2,5*	2,0*	1,9*	0
Szakmunkásképző	22,9*	32,9	34,2	26,9	25,0*
Szakközépiskola	8,6*	24,1	26,7	30,6	37,5*
Gimnázium	20,0*	16,5	9,3	13,9	0
Főiskola	22,9*	11,4*	13,2	10,2	12,5*
Egyetem	25,7*	15,2	16,5	18,5	25,0*
N= 100%	35	79	920	108	8*

A csillaggal jelölt cellákban az esetek száma nem éri el a tíz főt.

A hallgatók szüleinek munkapiaci helyzetét vizsgálva feltűnt, hogy ebből a szempontból a volt egyházi középiskolások hátrányos helyzetűek, hiszen a munkahellyel nem rendelkező apák aránya nagyobb a települési önkormányzati iskolákból érkezőkénél, s az egyháziak körében a legtöbb a munkahellyel nem rendelkező anya, minden negyedik családban előfordul. A munkahely hiányát többféle okkal magyarázták a válaszadók, az egyházi iskolák végzősei körében ezek az apák leginkább rokkant vagy öregségi nyugdíjasok vagy meghaltak, az anyák pedig szintén nyugdíjasok vagy munkanélküliek.

4. táblázat

A különböző szektorokból érkező hallgatók összetétele a szülők munkapiaci helyzete szerint (DE, NyF, KFRTKF), százalék

Apák	Központi költségvetési	Megyei önkormányzat	Települési önkormányzat	Egyház	Alapítvány
van munkahelye	93,9	69,2	81,6	75,9	85,7*
nincs munkahelye	6,1*	30,8	18,4	24,1	14,3*
Összes	33	78	913	108	7*
Anyák					
van munkahelye	82,9	84,7	81,9	75,0	83,3*
nincs munkahelye	17,1*	15,3	18,1	25,0	16,7*
Összes	35	85	925	108	6*

A csillaggal jelölt cellákban az esetek száma nem éri el a tíz főt.

Mint tudjuk, ebben a régióban különösen igaz az, hogy rejtőzködő munkanélküliekkel kell számolnunk, ezért gyaníthatóan a nyugdíjasok nagyobb arányából nem életkorra vagy egészségi állapotra vonatkozó következtetéseket kell levonnunk. A munkapiaci helyzet eltéréseit látva érdemes megvizsgálnunk az anyagi helyzet rendelkezésre álló dimenzióit. Az anyagi javak indexben összesítettük a hallgató családjának ingatlan, személygépkocsival, tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságát. Ezzel természetesen csak

a birtokolt tárgyak mennyiségi dimenzióját lehet megragadni, azok tényleges értékét, minőségét nem, így fenntartással kell kezelnünk ezeket az adatokat, azonban világos, hogy a megyei önkormányzati iskolák tanulói vannak a legkedvezőtlenebb helyzetben, s az egyházi iskolások követik őket, a központi költségvetési szerv iskoláinak végzettjei vannak a legjobb helyzetben.

5.táblázat

A különböző szektorokból érkező hallgatók anyagi javakkal való ellátottság mértéke szerint átlagos pontszámokban (DE, NyF, KFRTKF)

fenntartó	Átlag	Elemszám	Szórás
központi költségvetési szerv	7,4	36	2,8
megyei önkormányzat	5,7	89	2,3
települési önkormányzat	6,3	1000	2,7
egyház	6,1	116	2,7
alapítvány	6,3*	9*	2,6
Összesen	6,3	1250	2,7

A csillaggal jelölt cellákban az esetek száma nem éri el a tíz főt.

Az anyagi javakkal való ellátottság mellett a tanulással kapcsolatos döntések meghozatalában igen fontos lehet ennek szubjektív dimenziója, amely a válaszadó saját korábbi körülményeihez viszonyítva adja meg a család gazdasági helyzet alakulásának irányát. A felekezeti középiskolások között találjuk a legkevesebb olyan tanulót, akinek javultak, s a legtöbbet, akinek nem változtak a családjában az anyagi kondíciók.

6.táblázat

A különböző szektorokból érkező hallgatók összetétele az anyagi helyzet alakulásának megítélése szerint (DE, NyF, KFRTKF), százalék

	Központi költségvetési szerv	Megyei önkormányzat	Települési önkormányzat	Egyház	Alapítvány
Nem változott	33,3	42,0	39,8	44,3	55,6*
Romlott	11,1*	15,9	18,2	17,4	22,2*
Javult	55,6	42,0	42,0	38,3	22,2*
Összesen	36	88	997	115	9*

A csillaggal jelölt cellákban az esetek száma nem éri el a tíz főt.

Az eltartottak számának figyelembevétele fontos dimenziója az anyagi helyzetnek. A testvérek száma tekintetében a minta átlaga 2,23. A legmagasabb a gyermekszám a felekezeti iskolákból érkező tanulók családjában (2,39), ezt követik a megyei önkormányzatok iskoláiból érkezők családjai (2,25), s a többi fenntartónál átlagosnál alacsonyabb adat szerepel. A háztartásnagyság tükrözheti esetleg a családdal élő más eltartottak vagy támogatásra szorulóknak létszámát, azonban itt is az előbbi mintázattal találkoztunk, vagyis mind gyermekszám, mind háztartásnagyság szerint a felekezeti középiskolákból érkezők vannak az élen.

7.táblázat

A különböző szektorokból érkező hallgatók a család gyermekszáma és háztartásnagysága szerint átlagokban (DE, NyF, KFRTKF)

	Átlagos gyermekszám (szórás)	Átlagos háztartásnagyság	Elemszám
Központi költségvetési szerv	2,21 (.696)	3,7 (0,618)	33

Megyei önkormányzat	2,25 (,805)	4,0 (1,182)	84
Települési önkormányzat	2,21 (,848)	3,9 (1,027)	913
Egyház	2,39 (,830)	4,1 (1,069)	108
Alapítvány	1,86 * (,690)	3,8* (0,753)	7*
Összesen	2,23 (,839)	3,9 (1,033)	1145

A csillaggal jelölt cellákban az esetek száma nem éri el a tíz főt.

A családok társadalmi helyzetének megítélésében fontos szempont az állandó lakóhelyük településtípusa, hiszen ez valószínűsít bizonyos kulturális javakhoz való hozzáférést. A felekezeti középiskolások körében végzett kutatásunk rámutatott a vizsgált csoport azon vonására, hogy a települési hierarchiában alacsonyabb szinten álló településekről az átlagosnál többen származnak. Nem váratlan, hogy a térség felsőoktatási intézményeibe bejutó fiatalok körében is így van ez, inkább az a figyelemfelkeltő, hogy a többi fenntartó iskoláihoz képest is ez a vonás erősödik meg, csak a megyei önkormányzatok iskolái előzik meg ebben a tekintetben.

8. táblázat

A különböző szektorokból érkező hallgatók összetétele az állandó lakóhely településtípusa szerint (DE, NyF, KFRTKF), százalék

	Központi költségvetési szerv	Megyei önkormányzat	Települési önkormányzat	Egyház	Alapítvány
Nagyváros	72,2	7,1	40,9	28,7	50,0*
Kisebb város	25,0	51,8	36,9	32,4	50,0*
Falu, tanya	2,8*	41,2	22,1	38,9	0,0*
	36	85	931	108	8*

A csillaggal jelölt cellákban az esetek száma nem éri el a tíz főt.

A különböző fenntartók iskoláiból a felsőoktatásba bejutott, vagyis többszörös szelekción átesett fiatalok között is világosan érzékeltük a társadalmi helyzetben mutatkozó hasonlóságokat és különbségeket. A legelőnyösebb háttérrel a központi költségvetési szervek iskoláiból érkező hallgatók rendelkeznek, ezt követően nagyjából egy bolyban vannak a települési és az önkormányzati valamint a felekezeti fenntartók iskoláiból érkezők. A társadalmi helyzet különböző szempontjai szerinti vizsgálatkor a három utóbbi hallgatói csoport rangsora sokszor változó, de minden esetben egymás közelében maradnak, sohasem távolodnak el egymástól, úgy mint tőlük a költségvetési fenntartóhoz tartozó hallgatók. Az alapítványi középiskolák végzettjei egyrészt kevesen vannak ebben a hátrányos helyzetű térségben, másrészt még ennél is valamivel kisebb sikerrel jutnak be ezekbe a felsőoktatási intézményekbe, ezért elemszámuk nem teszi lehetővé, hogy következtetéseket fogalmazzunk meg velük kapcsolatban. A szülők iskolázottságát tekintve a hallgatók háttere hasonló a települési önkormányzat és az egyházak iskoláiból érkező csoportban, s nem sokkal tér el ezektől a megyei önkormányzati iskoláké. Egyértelmű, hogy ez a háromféle fenntartó juttatja be az alacsonyabban iskolázott szülők gyermekeit nagyobb arányban a régió felsőoktatásába. A felekezeti iskolák maturáltjai a szülők munkapiaci helyzete, a család anyagi javakkal való ellátottsága, a gazdasági helyzet utóbbi években bekövetkező változásának iránya, az eltartottak száma és a lakóhely településtípusa szempontjából a hátrányosabb helyzetű megyei önkormányzati iskolásokhoz hasonlítanak legjobban.

Útravaló a felsőoktatásban: eredményességi mutatók

A következő kérdés az volt, hogy vajon egyforma hozománnyal érkeznek-e a felsőoktatásba bejutott hallgatók minden iskolafenntartó iskoláiból. Feltételezhető, hogy a felsőoktatásba bejutott hallgatók minden szektorból a legjobbak, és emiatt nem érezhető

közöttük lényeges különbség. Ha azonban a hallgatók között szektoronként vannak különbségek bizonyos eredményességi mutatók szerint, akkor azt mondhatjuk, hogy nem egyformán készítették fel az egyes fenntartók iskolái a tanulóikat a felsőoktatásba lépésre.

Mivel elsőéves hallgatók válaszait tanulmányoztuk, szükségünk volt olyan eredményességi mutatók kiszemelésére, amelyek alapján megbecsülhető, hogy milyen előmenetelt mutatnak majd ezek a fiatalok a felsőoktatás világában. Amikor egy tanuló eredményességét vizsgáljuk, az egyik oldalról oktatáspolitikai, oktatás-gazdaságtani alapon, rövid vagy hosszabb perspektívában az iskolarendszerbe beruházó oktatási kormányzat, vagy az állam nemzetgazdasági haszna szempontjából, másik oldalról az oktatásszociológia látásmódját érvényre juttatva, az egyén társadalmi felemelkedése, magasabb státusba jutásának esélye szempontjából osztályozzuk az adatokat. Vannak olyan mutatók, amelyek mindkét megközelítés szerint alkalmasak a várható tanulmányi eredményesség mérésére. A mintában az iskolai pályafutás eredményességét négy mutatóval mértük. Az első kettő a felsőfokú továbbtanulással kapcsolatos döntés megalapozottságáról, az intézményválasztásról vall, a második kettőre úgy tekintünk, mint előrejelzőkre, amelyek alapján megbecsülhető a hallgatók elkövetkezendő években várható teljesítménye. Ennek mutatóiként alkalmazzuk az idegen nyelvű szakirodalom olvasás gyakorlati, a hallgatói mobilitás és a diplomaszerezés adminisztratív feltételének számító nyelvtudásról valló nyelvvizsgaszintet valamint a tanulás révén való érvényesülés melletti elkötelezettséget és legmagasabb iskolai végzettség megszerzésére törekvő céltudatosságot tükröző diploma utáni továbbtanulási tervet.

Jól jellemzi egy hallgató továbbtanulási döntéseinek körültekintő és kiforrott kimunkálását, hogy bejutott-e az általa első helyen megjelölt képzési helyre, vagy sem. Természetesen nagy szerepet játszanak a jelentkezési célpontok sorrendjének kialakításában a hallgatói taktikák, azonban ezek szerepe a felvételi központi vezérlése óta csökken. Az első helyen megjelölt helyre bejutottak aránya a mintában 46,6%.

Egy többszoros felsőoktatási rendszerben fontos eredményességi mutatója a fiatalok tanulmányi pályafutásának, hogy milyen szintű felsőfokú képzésbe jutott be, vagyis eredményességi mutatónak tartjuk azt, hogy egy hallgatónak egyetemre vagy főiskolára sikerült felvételt nyernie. Mintánkban az egyetemei szinten továbbtanulók aránya 57,4%.

Az államilag elismert, legalább középfokú nyelvvizsgával való rendelkezés a középiskolai évek lehetőségeinek alapos kiaknázásáról tesz tanúbizonyságot, s jelentősen megkönnyíti a hallgató további tanulmányi pályafutását, gyorsabb és zökkenőmentesebb diplomaszerezést, esetleg a doktori képzésbe való könnyebb bejutást jelez előre. Mintánkban a legalább középfokú nyelvvizsgával rendelkezők aránya 37,0%.

Bizonyos, hogy a tanulók jövő társadalmi mobilitása szempontjából kiemelt fontossága van a magasabb ritkaságértékkel bíró, kevésbé elterjedt iskolai fokozatokra való bejutásnak. A sikeres felvételt nyertek közül az újra tanulni vágyókra úgy tekinthetünk, mint a Green által leírt előőrsrre, akik az oktatási expanziót mindig újra mozgásba lendítik, s először lépnek be a sikeresen konvertálható végzettséget ígérő n+1 oktatási szintre (Pusztai-Fináncz 2004). Az ilyen lépésben gondolkodó, további továbbtanulási tervvel rendelkező hallgatók aránya a mintában 51,8%.

A következőben ezen szempontok alapján vetjük össze a különböző iskolafenntartók intézményeiben végzett hallgatók eredményességét és felkészültségét.

A hallgatói eredményesség szektorközi összehasonlítása

Az elsőként vizsgált eredményességi mutató a jelentkezési lapon elsőnek megjelölt helyre való bejutás volt. Ennek alapján a felekezeti iskolák maturáltjai rögtön a központi költségvetési intézményeket követik, ami arra vall, hogy ezek az iskolák is igen jó helyzet- és önértékeléshez juttatják tanulóikat. Lényegében ugyanígy teljesítenek a megyei önkormányzati iskolák is, s a települési önkormányzatok iskolái sem túlságosan sokkal maradnak le az élbolytól.

9.táblázat

Az elsőnek megjelölt helyre bejutók aránya szektoronként százalékban

	Központi költésigvetési szerv	Megyei önkormányzat	Települési önkormányzat	Egyház	Alapítvány
Nem az első helyre	47,2	49,4	54,4	48,3	66,7*
Az első helyre	52,8	50,6	45,6	51,7	33,3*
N=100%	36	89	1000	116	9*

A csillaggal jelölt cellákban az elemszám nem éri el a tízet.

Fontos kérdés, hogy egy tanuló mennyire pontosan tudja felmérni saját lehetőségeit, azonban a családban és az iskolában működő önbeteljesítő jóslás mechanizmusa gyakran el is téríti a tervezés iránytűjét, s az alacsonyabb szülői és tanári elvárások, aspirációk lefelé korrigálhatják a tanuló továbbtanulási terveinek szintjét. Ezért fontos megvizsgálnunk azt, hogy a felsőoktatás eltérő presztízsű képzési csatornáiba milyen arányban jutnak be a különböző fenntartók tanulói.

10.táblázat

A felsőfok különböző szintjeire bejutók aránya szektoronként százalékban

	Központi költésigvetési szerv	Megyei önkormányzat	Települési önkormányzat	Egyház	Alapítvány
Egyetem	<u>86,1</u>	55,1	55,2	<u>68,1</u>	77,8*
Főiskola	13,9	44,9	<u>44,8</u>	31,9	22,2*
N=100%	36*	89	1000	116	9*

A csillaggal jelölt cellákban az elemszám nem éri el a tízet. Az aláhúzva közölt értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna.

Nem csodálkozunk azon, hogy a magasabb presztízsű egyetemi képzésbe legegyszerűsebb az út a központi költségvetési szervek iskoláiból. Az utóbbi évek felvételi statisztikái alapján az egyházi iskolák jó szereplése is gyanítható, azonban nem feltételeztük, hogy ez a térségben is ilyen határozottan érvényre jut. A felekezeti iskolák maturáltjai jelentősen nagyobb arányban vannak egyetemi szintű képzésben, mint a többi átlagos háttérű gyerekekkel foglalkozó szektor iskolái. A kibocsátó felekezeti középiskolák ugyanis öt kivételével mind a térségben vannak, s közülük csak kettő tartozik az ún. nagy múltú egyházi iskolák közé, amelyek lényegében folyamatosan működhettek az elmúlt fél évszázad alatt. Ez az eredmény azt a feltételezést erősíti, hogy a felekezeti középiskolák a térségben is képesek betölteni a korábban megfigyelt kompenzáló funkciójukat. A két utóbbi szempont értékelése alapján elmondható, hogy a megyei önkormányzati iskolák itt relatíve jó teljesítményt nyújtanak a települési önkormányzatiakhoz képest.

Az felsőfokú tanulmányok várható eredményességének egyik kétségtelenül érvényes mutatója a nyelvvizsgálóval való rendelkezés. A központi költségvetési iskolák ebben a vonatkozásban is kiemelkedő fiatalokat bocsátanak a felsőoktatási intézményekbe, azonban az átlagos fiatalokat befogadó szektorok közül a nyelvvizsga tekintetében az egyháziak mutatják a legjobb eredményességet, majd sorrendben a települési és a megyei önkormányzati iskolák. A társadalmi háttér áttekintése alapján úgy tűnik, hogy az egyházi iskolások nyelvi téren megnyilatkozó sikerei nem a család jelentős plusz anyagi áldozatának köszönhetők (magántanár, külföldi tanulmányok), sokkal valószínűbb, hogy az iskolai munka eredményei.

11.táblázat

A legalább középfokú nyelvvizsgával rendelkezők és nem rendelkezők aránya szektoronként százalékban

	Központi költségvetési szerv	Megyei önkormányzat	Települési önkormányzat	Egyház	Alapítvány
Legfeljebb alafok	38,9	66,3	64,0	60,3	44,4*
Középfok vagy annál magasabb szintű	61,1	33,7	36,0	39,7	55,6*
N=100%	36*	89	1000	116	9*

A csillaggal jelölt cellákban az elemszám nem éri el a tízet. Az aláhúzva közölt értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna.

A tanulmányi eredményesség legtávolabbra mutató dimenziójának tartjuk azt, hogy a hallgató mennyire ismerte fel az oktatási rendszerben honos szabályokat, melyek szerint annak az iskolai szintnek az elvégzése ér a legtöbbet, amelyet még kevesen hódítottak meg. Amikor a diploma utáni továbbtanulást tervező hallgatókat kiválasztjuk, azokat a fiatalokat keressük, akik legtudatosabban tervezik a tanulmányi pályafutásukat. A további továbbtanulás terve értelmezhető lenne bizonytalanságként, határozatlanságként is, azonban egy korábbi elemzés azt bizonyította, hogy ez inkább az expanziós előörs stratégiájának része (Pusztai-Fináncz 2004). Az e kérdésben kapott eredmények szoros mezőnyében a felekezeti iskolákból érkezők állnak a legelőkelőbb helyen.

12.táblázat

A diploma utáni továbbtanulást tervezők aránya szektoronként százalékban

	Központi költségvetési szerv	Megyei önkormányzat	Települési önkormányzat	Egyház	Alapítvány
nem tervez	41,7	46,1	49,5	39,7	55,6*
tervez még	58,3	53,9	50,5	60,3	44,4*
N=100%	36	89	1000	116	9*

A csillaggal jelölt cellákban az elemszám nem éri el a tízet.

A hallgatók tanulmányi eredményességét mérő négy mutató közül egy esetben az első, három esetben második helyre kerülnek a volt felekezeti középiskolások abból a szempontból, hogy milyen arányban vannak közöttük az adott szempontból jól teljesítők. Mivel láttuk, hogy a központi költségvetési iskolákból érkezők milyen más társadalmi közegekből érkeznek, igazán meglepő, hogy van olyan szempont, amelyben képesek túlszárnyalni őket a felekezetiiek. A hasonló társadalmi háttérre támaszkodó iskolafenntartók intézményeiben végzett tanulókhoz képest a leginkább a felsőfokú továbbtanulás szintje tekintetében vannak előnyben a volt egyházi iskolások. Összességében az látható, hogy a felsőfokú továbbtanulással kapcsolatos döntés megalapozottsága, a felsőfokú intézménytípus kiválasztása, az idegen nyelvből szerzett vizsga, valamint a tanulás hosszútávú terveiben betöltött fontos szerepe tekintetében nagyon jól teljesítenek a felekezeti iskolában maturáltak.

Eredményességi mutatók a nem diplomás szülők gyermekei körében

Mint láttuk, az egyes iskolafenntartói szektorokhoz speciális társadalmi háttérű tanulói kör tartozik, s az önkormányzati és a egyházi fenntartású intézmények társadalmi háttere nagy hasonlóságot mutat. A központi költségvetési fenntartású iskolák végzettjeinek szép eredményeit homogén, előnyös társadalmi háttérű fiatalok prezentálják, a három másik fenntartó –a megyei és települési önkormányzat valamint az egyházak- iskoláiból érkező heterogén társadalmi háttérű fiatalok körében azonban érdemes körülnézni. Vajon csupán az innen kikerülő előnyös társadalmi háttérrel rendelkező fiatalok javítják a szektor mutatóit? Számos vizsgálat bizonyította, hogy a különböző kulturális mutatókkal rendelkező családokból származó diákok különböző mértékben jelentkeznek a felsőoktatásba, valamint

sajátosan megoszlanak a felsőoktatáson belül a különböző presztízsű intézmények között, sőt egyes intézmények vagy szakok valósággal lezárulnak az alacsonyan iskolázott szülők gyermekei előtt (Nagy 1999). A felsőoktatás expanziójának körülményei között fokozottan igaz, hogy éppen e választási mechanizmus során érvényesülnek a származás szerinti esélyegyenlőtlenségek (Róbert 2000), s a középiskolai tanulmányoknak otthont adó intézmény tanulótársadalmának összetétele tovább erősíti az egyéni szinten tapasztalható összefüggéseket. Azonban egy iskola hatékonysága különösen akkor mutatkozik meg, amikor nemcsak az előnyös helyzetű diákokat képes sikerre vinni, ezért ugyanezen eredményességi mutatók alakulását megvizsgáltuk különböző iskolázottságú szülői háttérrel rendelkező csoportokban. Ezt azért tartottuk fontosnak, hogy megtudjuk, hogy vajon a tanulók szüleinek kulturális erőforrásaiban rejlő különbség okozza-e a szektorhatást. A továbbiakban azokat az eredményeket mutatjuk be, amelyeket a nem diplomás szülőktől származó 852 hallgató adatait elemezve kaptunk.

Amikor már csupán a nem diplomás szülők gyermekei maradnak az elemzésben, akkor nemcsak az alapítványi, hanem a központi költségvetési iskolafenntartó végzőseinek száma is olyan mértékben lecsökken, hogy nem lehet velük kapcsolatban következtetéseket levonni. A három, hasonló társadalmi háttérrel rendelkező fenntartó eredményei azt mutatják, hogy a legmagasabb családi kulturális erőforrások híjával levő fiatalokat igen jelentős arányban irányítják felsőfokú képzésbe, s amint a táblázat adatai mutatják, nagy arányban segítenek hozzá a jelentkező reális terveinek kialakításához, hiszen a hallgatók mintegy felét vették fel az első helyen megjelölt helyre. A megyei önkormányzatok iskolái ebből a szempontból ismét élen járnak, hiszen az ő végzőseik körében volt a legnagyobb arányú a pontos célmegjelölés. Természetesen nem zárhatjuk ki, hogy ezek a fiatalok a túlbiztosítás érdekében alulértékelik a célpontot, de a sikeres választás visszaigazolása itt a legnagyobb mértékű. A települési önkormányzatok tanulói között fordul elő a legnagyobb arányban a sikertelen célmegjelölés, az egyházi iskolások a kettő között teljesítenek ebből a szempontból.

13. táblázat

Az elsőnek megjelölt helyre bejutó nem diplomás szülőktől származók aránya szektoronként százalékban

	Központi költségvetési szerv	Magyei önkormányzat	Települési önkormányzat	Egyház	Alapítvány
Nem az sikerült	50,0*	44,4	56,2	47,4	83,3*
Sikerült	50,0*	55,6	43,8	52,6	16,7*
N=100%	14	63	680	76	6*

A csillaggal jelölt cellákban az elemszám nem éri el a tízet.

A nem diplomás szülők gyermekei számára a továbbtanulási döntési folyamat lényeges lépése, hogy magasabb presztízsű, egyetemi képzést mernek megjelölni célpontként, hiszen ismeretesek azok a kalkulációk (Boudon 1980), amelyek ennek ellenében hatnak. A felekezeti középiskolákban végzettek azok, akik ebből a szempontból a legnagyobb arányban döntöttek a megszokott kishitű számítások ellenében, s őket követik a megyei önkormányzatok, majd a települési önkormányzatok iskolásainak volt diákjai.

14. táblázat

A felsőfok különböző szintjeire bejutó nem diplomás szülőktől származók aránya szektoronként százalékban

	Központi költségvetési szerv	Magyei önkormányzat	Települési önkormányzat	Egyház	Alapítvány
hazai egyetem	71,4*	49,2	47,9	<u>60,5</u>	66,7*
hazai főiskola	28,6*	50,8	<u>52,1</u>	39,5	33,3*
N=100%	14	63	680	76	6*

A csillaggal jelölt cellákban az elemszám nem éri el a tízet. Az aláhúzva közölt értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna.

A nem diplomás szülők gyermekeinek középfokú vagy annál magasabb szintű nyelvvizsgával való ellátottsága tekintetében a felekezeti iskolákban maturáltak vezetik a mezőnyt, amit azért is tartunk fontosnak, mert ezek a többnyire szerényebb anyagi háttérű, vidéki gyerekek nem valószínű, hogy magánórákon jutnak el erre a szintre. A települési önkormányzatok iskoláinak volt tanulói is viszonylag jól teljesítenek, de lemaradnak a felekezeti iskolások mögött, s a sort a megyei önkormányzatok iskoláiban végzettek zárják.

15. táblázat

A legalább középfokú nyelvvizsgával rendelkező és nem rendelkező nem diplomás szülőktől származók aránya szektoronként százalékban

	Központi költségvetési szerv	Megyei önkormányzat	Települési önkormányzat	Egyház	Alapítvány
Legfeljebb alap	71,4*	76,2	71,9	65,8	50,0*
Legalább közép	28,6*	23,8	28,1	34,2	50,0*
N=100%	14	63	680	76	6*

A csillaggal jelölt cellákban az elemszám nem éri el a tízet.

Az eredményességi mutatók közül mindvégig a diploma utáni továbbtanulás tervezésében voltak a legerősebbek a volt felekezeti iskolások. Az iskolarendszer magasabb szintjeire való bejutás igénye jellegzetesen a magasabb iskolázottságú szülők gyermekeinek törekvése. Mint látjuk, a felekezeti iskolából kikerülő nem diplomás szülői háttérrel rendelkezők a többi hasonló jellemzőkkel leírható család gyermekeinél inkább töreksenek tudatosan további továbbtanulásra, őket követik a megyei, majd a települési önkormányzatok iskoláiból kikerülők.

16. táblázat

A diploma utáni továbbtanulást tervező nem diplomás szülőktől származók aránya szektoronként százalékban

	Központi költségvetési szerv	Megyei önkormányzat	Települési önkormányzat	Egyház	Alapítvány
Nem tervez	35,7*	39,7	<u>48,2</u>	34,2	50,0*
Tervez még	64,3*	60,3	51,8	<u>65,8</u>	50,0*
	14	63	680	76	6*

A csillaggal jelölt cellákban az elemszám nem éri el a tízet. Az aláhúzva közölt értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna.

Megvizsgáltuk, hogy a hátrányosabb helyzet olyan mutatói, amelyek általában kifejezetten negatív hatással vannak a fiatalok tanulmányi pályafutására, s e mintában is erős szignifikáns összefüggést mutatnak a gyengébb eredményekkel, milyen irányban befolyásolják a felekezeti fenntartók iskoláiból érkező tanulókat. Az elemzés e lépésekor nem foglalkoztunk az első helyre való sikeres bejutásról szóló változóval, mert az a változó volt a legkevésbé érzékeny összességében e magyarázó változó mozgására. Az összes válaszadó esetében egyértelmű összefüggést tapasztaltunk a társadalmi háttér és a tanulmányi eredményesség alapvető változói között, vagyis a fiatalok szüleinek iskolázottsága, munkapiaci státusa, az állandó lakóhely településtípusa, a család anyagi helyzete, a testvérek száma erősen befolyásolja az iskolai eredményesség alakulását. Ez a társadalmi helyzetnek való erős kiszolgáltatottság jellemzi a települési önkormányzatok végzettjeinek iskolai pályafutását. Érdekes azonban észrevenni, hogy a megyei önkormányzatok és az egyházak iskoláiból érkező hallgatók körében jóval kevesebb ilyen

összefüggést találunk, mintha a társadalmi helyzet az ő körükben jóval kisebb szerepet játszana az iskolai pályafutás alakulásában.

17.táblázat

A hallgatók társadalmi háttere és tanulmányi eredményessége közötti összefüggések, chi-négyzet értékek

Magyarázó	Megyei			Települési			Felekezeti		
	Egyetem	Nyelv-vizsga	Továbbitanulás	Egyetem	Nyelv-vizsga	Továbbitanulás	Egyetem	Nyelv-vizsga	Továbbitanulás
Apa iskolázottsága	-	0,006	-	0,000	0,000	0,015	0,033	-	-
Anya iskolázottsága	-	0,004	-	0,000	0,000	0,035	0,000	0,009	-
Településtípus	-	0,027	-	0,043	0,000	-	-	-	-
Anyagi helyzet romlása	-	0,046	-	-	0,000	0,009	-	-	-
Munkanélküliség	-	-	-	-	0,01	0,009	0,011	-	-
Relatív rosszabb anyagi helyzet	-	-	-	-	0,028	0,000	-	-	-
Több testvér	-	-	-	-	0,001	0,048	-	-	-

A táblázatban csak a 0,05 alatti chi-négyzet értékeket tüntettük fel, az ennél nagyobb értékek esetén üresen hagytuk a cellát, mivel a két változó összefüggésére vonatkozó hipotézis nem nyert bizonyítást.

A megyei önkormányzati iskolákból érkezők körében a nyelvvizsgával való rendelkezés az egyedüli olyan eredmény, amelynek megszerzésére a magasán kvalifikált szülők gyermekeinek, a városiaknak és a jómódúaknak nagyobb esélyük van, mint a többieknek, az egyházi iskolásoknál a szülők iskolázottsága és munkapiaci státusa befolyásolja a felsőfokú tanulmányok szintjét. Összességében azonban a társadalmi helyzetnek a tanulmányi eredményesség bármely dimenziójára gyakorolt hatása gyengébb, mint a települési önkormányzatok iskolásainál. A vizsgált régióban tehát van valamilyen közös vonás a megyei önkormányzati és a felekezeti fenntartású iskolák között, ami kompenzálja az oktatásszociológiai kutatásokból jól ismert összefüggést, amely elsősorban a szülők kulturális tőkével való ellátottsága és a következő generáció tanulmányi eredményessége között fennáll.

Magyarázat: a társadalmi tőke?

Coleman (1988) a családon kívüli kapcsolatok szerkezetében találta a különböző fenntartású középiskolák közötti teljesítménykülönbség magyarázatát, s korábbi kutatásunk során regisztráltuk, hogy a tanulót körülvevő közösségek összetételének és a kapcsolatok erősségének jelentős iskolai pályafutást befolyásoló hatása van. Emellett a régió felsőoktatási intézményeiben tanuló fiatalok tanulmányi pályafutással kapcsolatos döntéseit tanulmányozva több alkalommal felfigyeltünk a kapcsolati szempontok fontosságára az intézmény- és szakválasztás indoklásaiban. A fentiekben összefoglalt tények magyarázatát keresve a kapcsolati hálózat fogalomkörébe tartozó, s az adatbázisban kitapintható dimenziókat is igyekeztünk az elemzésbe bevonní. Először arra a kérdésre kerestük a választ, hogy van-e jellegzetes eltérés a különböző fenntartók iskoláiból érkezett hallgatók között abból a szempontból, hogy milyen méretű támogató kör veszi körül őket. A támogató kör méretének és összetételének mérésére két kérdést alkalmaztunk: az egyik arra vonatkozott, hogy a fiatal kivel beszélheti meg magánéleti problémáit, a másik pedig arra, hogy kivel oszthatja meg tanulmányi- és karriergondjait. A különböző fenntartók iskoláiból érkező hallgatók között csak a második kérdésben volt értékelhető különbség, mégpedig az, hogy a felekezeti és az önkormányzati iskolák végzősei az átlagosnál kevesebb embertől kérhettek tanácsot tanulmányi ügyben. Ezután a mikrokörnyezet másik fontos eleme, a szabadidős tevékenységek során kialakult kapcsolatok jellemzőit vizsgáltuk. A baráti kör összetételének, stabilitásának fenntartók szerint nincsenek jellegzetes különbségei, legfeljebb az érdemel figyelmet, hogy a megyei és az egyházi fenntartók iskoláiból érkező fiatalok esetében átlagon felüli arányban töltik szabadidejüket gyermekkori barátaikkal, az egyházi iskolások

pedig volt osztálytársaikkal is. Összességében úgy tűnik, hogy a két érintett fenntartóhoz tartozók körében valamivel stabilabbak a közeli kortárs kapcsolatok.

A különböző iskolafenntartók intézményeiből érkező fiatalok iskolai pályafutásainak speciális vonásaira magyarázatot keresve megvizsgáltuk, hogy a hallgatók milyen jellegzetes társadalmi helyzeteket, szubkultúrákat megtestesítő személyeket tartanak számon a környezetükben: családjukban, baráti vagy ismeretségi körükben. Azt feltételeztük, hogy bizonyos társadalmi szereplőkkel való kapcsolattartás társadalmilag orientálja a fiatalokat az iskolai pályafutás során hozott döntések és a tanulással kapcsolatos beállítódás kapcsán. Tapasztalataink szerint nem bontakozott ki fenntartónként sajátosan eltérő orientáció képe. A kapcsolatháló kiterjedése a felekezeti és a megyei önkormányzati iskolák végzettjei körében nem karakteresen, inkább csupán árnyalatnyival szűkebb. A kapcsolati hálózat összetételében sem a társadalmi hierarchiában felfelé ívelő (felsőoktatásban tanuló, diplomás), sem a lefelé orientáló (munkanélküli, illegális kereskedelemmel foglalkozó) kapcsolatok nem domináltak egyetlen fenntartó maturáltjainál sem. Az egyedüli jellegzetes eltérés a vallásos emberek és a lelkész foglalkozásúak átlagostól eltérő nagyobb arányú megjelenése a családi és a baráti körben a megyei önkormányzatok és az egyházak iskoláiból származóknál.

A kapcsolatok összetételének speciális irányultsága is indokoltá tette a hallgató és a családja vallási közösségekbe való beágyazottságának vizsgálatát, amely ettől függetlenül is figyelmet érdemelt volna, hiszen az egyén társas kapcsolatainak egyik jelentős területe a vallási közösségekben, csoportokban való részvétel. Az utóbbi évek adatai azt mutatták, hogy a hazai fiatalok részvétele az egyesületi életben és önkéntes szervezetekben meglehetősen ritka. Ebből a civil szférából egyedül az egyházak fiatal tagsága tekinthető észrevehető lélekszámú társaságnak. Az egyesületi és önkéntes szerveződések világának meglehetősen feltáratlan, de valószínűleg gazdag rétegét képezik az egyházak környékén létrejövő ifjúsági szervezetek, amelyek jelen témánk szempontjából azért érdekesek, mert olyan kapcsolatrendszereket alkothatnak a fiatalok körül, amelyet a network-elemzésekben erős kötésnek vagy kulturális szempontból zárt formációnak tartanak éppen amiatt, mert a tagok értékrend és normák vonatkozásában kvázi egyöntetűséget mutatnak.

A vallási közösségi tagság lehetséges mutatói a szülők és a tanulók szintjén is mérhetők a népegyházi és a kisközösségi kötődés, a szertartásokban való részvétel mértékével. Mivel korábban felekezeti középiskolások körében megfigyeltük, hogy minél erősebb szálakkal fűződik a szülő és a tanuló egy vallási közösséghez, és minél gyakoribb az ilyen kötődéssel rendelkezők előfordulása az iskolai csoportokban, annál nagyobb az esélye a továbbtanulásnak (Pusztai 2004), azt feltételeztük, hogy ez a tapasztalat más fiataloknál is meg fog ismétlődni, ezért vizsgálni kezdtük a vallásgyakorlat fenntartónkénti alakulását.

18.táblázat

A különböző szektorokból érkező hallgatók vallási közösségi részvétele (DE, NyF, KFRTKF), százalék

	Központi költségvetési szerv	Magyei önkormányzat	Települési önkormányzat	Egyház	Alapítvány	Összes
Rendszeres templomba járó hallgató	13,9*	23,6	9,6	56,2	0,0*	15,1
Rendszeres templomba járó apa	5,6*	11,2	6,6	22,3	0,0*	8,4
Rendszeres templomba járó anya	11,1*	23,6	10,7	46,3	0,0*	15,1
Rendszeres templomba járó testvér	5,6*	14,6	9,3	38,8	11,1*	12,4
Kisközösségbe járó hallgató	8,3*	6,7	5,0	25,6	0,0*	7,2
Kisközösségbe járó szülők	2,8*	11,2	4,7	13,2	11,1*	6,0
Szertartásokban résztvevő hallgató	25,0*	50,6	24,8	73,6	0,0*	31,2

Szertartásokban résztvevő apa	19,4*	28,1	14,4	33,9	0,0*	17,3
Szertartásokban résztvevő anya	22,2*	44,9	21,3	56,2	0,0*	26,2
Szertartásokban résztvevő testvér	13,9*	37,1	18,4	52,9	0,0*	22,8
Imádkozó hallgató	36,1*	47,2	34,6	68,6	22,2*	38,7
Imádkozó apa	11,1*	20,2	9,1	24,8	11,1*	11,5
Imádkozó anya	22,2*	36,0	18,0	45,5	11,1*	22,0
Imádkozó testvér	16,7*	28,1	14,7	37,2	0,0*	17,8
A vizsgált esetek száma összesen	36	89	1000	121	9*	1255

A táblázat kizárólag szignifikáns összefüggéseket tartalmaz. A csillaggal jelölt cellákban az elemszám nem éri el a tízet. Vastag betűkkel és aláhúzással jelöltük azokat az értékeket, amelyek a keresztábrákban felülreprezentált értékek voltak.

Lényeges eredmény, hogy a fiatal generáció (hallgató és testvére) minden fenntartó esetén aktívabb vallásgyakorlattal rendelkezik, mint a szülői generáció, akár a közösségi, akár a személyes vallásgyakorlatot vizsgáljuk. Nem tartozik szorosan jelen tanulmány tárgykörébe annak vizsgálata, hogy ez életkori vagy nemzedéki, családi vagy osztársadalmi hatások eredménye, azonban kétségtelen, hogy a fiatalok és a magasabban kvalifikáltak körében tapasztalható erősödő vallásosság egyik megnyilvánulása lehet. A táblázat azt is mutatja, hogy a különböző fenntartókhoz tartozó hallgatói csoportok közötti legmarkánsabb különbségre tapintottunk rá a közösségi és a személyes vallásgyakorlat vizsgálatakor. Nem lepott meg bennünket, hogy a felekezeti középiskolából származók és családtagjaik minden mutató szerint erősebb vallásgyakorlattal rendelkeznek, mint a többiek, azonban nem számítottunk arra, hogy ez az arány messze az átlag fölötti lesz. Elképzelhető, hogy a felekezeti középiskolások vallásgyakorlat szempontjából egyébként heterogén összetételű társadalmából a felvételi szűrőjén a stabil vallásgyakorló környezetből származók jutnak át nagyobb arányban. Nem szerepelt a várakozásaink között, de a táblázatban világosan látszik, hogy a megyei önkormányzatok iskoláiból kikerülők körében is átlag feletti vallásgyakorlattal találkozunk majdnem az összes mutató szerint, köztük a közösségi és a személyes vallásgyakorlat számos elemével. Összekapcsolva ezt azzal a már idézett eredménnyel, amely szerint a felekezeti iskolában maturáltak mellett a megyei önkormányzati iskolákból érkezők baráti körében is jelentős számban vannak vallásgyakorlók, arra a következtetésre juthatunk, hogy ezeknek a fiataloknak a kapcsolati hálója a vallásosság mentén szerveződik. Ez az iskolai teljesítmény szempontjából azért fontos, mert a szakirodalom szerint az ilyen módon közösen elfogadott normák magas teljesítményre, erős közösségi és önkontrollra ösztönzik a fiatalokat. Három olyan mutató van, amely szerint a megyei önkormányzati iskolákból érkező diákok nem kiemelkedőek, s ezek közül kettő a kisközösségi típusú vallásosság mutatója, pedig az erős kohéziót biztosító zárt kapcsolati alakzatok segítik elő leginkább a fiatalok körében a teljesítményre ösztönző normák érvényesülését. Visszafogottabb tanulmányi eredményességük talán ennek az ösztönző erőnek a hiányát is tükrözi.

Végül arra voltunk kíváncsiak, hogy a közösségi és személyes vallásgyakorlat hogyan függ össze a tanulmányi eredményesség mutatóival a különböző szektorokból érkező hallgatók körében. A szektorok között ebben a lépésben is jelentős különbséget találtunk. Első ránézésre is látszik, hogy a vizsgált szempontok a felekezeti és a megyei önkormányzati fenntartók végzettségénél pozitív összefüggést mutatnak a tanulmányi eredményességgel, a települési önkormányzati iskolások körében viszont ez az összefüggés az esetek többségében –tizenkettőtől kilenc esetben- fordított irányú. A megyei önkormányzati iskolákból érkezőknél hat, az egyházi iskolásoknál tizenkét ponton tapasztaltuk a vallásgyakorlat és a tanulmányi eredményesség pozitív szignifikáns együttjárását, vagyis eltérő mértékben ugyan, de ezek a tanulók hasznosították a vallásgyakorlatból adódó tőkeforrást. A felekezeti iskolákból jött hallgatók körében leginkább a diplomaszerezés utáni továbbtanulási terv

tekintetében kamatoznak a legtöbbet ezek a társadalmi tőkeforrások. További elemzések feladata annak vizsgálata, hogy a települési önkormányzatok végzettjeinél tapasztalható negatív irányú összefüggés miben gyökerezik. Elgondolkodtató, hogy ebben a körben éppen a vallásgyakorlatnak egy performatív –nem az odatarozás szorosságát, inkább a megjelenés minőségét kifejező- eleme az, amely a nyelvvizsga és a felsőfokú továbbtanulás szintje tekintetében kisebb eredményességgel jár együtt. Az egyik lehetséges magyarázat lehet az eltérő karakterű vallásosság, gyaníthatóan ritkább egyházi közösségbeli megjelenéssel, a nagyobb ünnepeken szertartásokban való részvétellel, ami talán pont a lazább odatarozás révén nem olyan hatékony. Egyik megoldást az iskolai kontextus valamely tényezője kínálhatja, de az adatbázis csak egyéni szinten jeleníti meg az egykori középiskolásokat. Meglehet, hogy egy más dominanciájú kontextusban nem fordíthatja olyan könnyen előnyére a fiatal ezeket az erőforrásokat.

19.táblázat

A közösségi és személyes vallásgyakorlat összefüggése a tanulmányi eredményesség mutatóival a különböző szektorokból érkező hallgatók körében (DE, NyF, KFR TKF), chi-négyzet értékek

Magyarázó	Megyei önkormányzat	Települési önkormányzat	Egyház
Rendszeres templomba járó hallgató			Tovtan *
Rendszeres templomba járó apa			Tovtan ** Egyetem **
Rendszeres templomba járó anya	Tovtan *		Tovtan *** Egyetem **
Rendszeres templomba járó testvér			Posztgrad **
Kisközösségbe járó hallgató		Egyetem **	
Kisközösségbe járó szülők			Egyetem **
Szertartásokban résztvevő hallgató		<u>Egyetem*</u>	Tovtan *
Szertartásokban résztvevő apa		<u>Nyelvvizsg ***</u> <u>Siker felv:***</u> <u>Egyetem: **</u> <u>Nyelvvizsga **</u>	
Szertartásokban résztvevő anya		<u>Egyetem *</u>	Tovtan ***
Szertartásokban résztvevő testvér		<u>Nyelvvizsga **</u> <u>Egyetem **</u> <u>Nyelvvizsg ***</u>	Tovtan **
Imádkozó hallgató	Egyetem **	Siker felv * Egyetem **	Nyelvvizsga **
Imádkozó apa	Nyelvvizsg **		
Imádkozó anya	Egyetem *		Tovtan *
Imádkozó testvér	Nyelvvizsga * Siker felv *		
A vizsgált esetek száma összesen	89	1000	121

A szignifikáns esetek megjelenítése a tanulmányi eredményesség típusának feltüntetésével. Az aláhúzott értékek a negatív irányú összefüggéseket jelzik. (Siker felv: sikeres felvételi az elsőnek megjelölt helyre. Egyetem: egyetem-főiskola. Nelvvizsga: legalább középfokú nyelvvizsga. Tovtan: diplomaszerezés utáni továbbtanulás trerve)

Összegzés

Tanulmányunkban egy hátrányos helyzetű térségnek, Magyarország két észak-tiszántúli megyéjének felsőoktatási intézményeibe (DE, NyF, KFRTKF) bejutott elsőéves hallgatók válaszait elemezve a korábbi hazai és nemzetközi vizsgálatok megállapításaihoz hasonló eredményekre bukkantunk, amikor a középiskola fenntartója és a tanulmányi eredményesség különböző mutatói közötti összefüggést vizsgáltuk. A hallgatók érettségire adó középiskolájának fenntartók szerinti vizsgálatok azt tapasztaltuk, hogy a volt egyházi iskolások nagyobb arányban jutnak be a régió felsőoktatásába, mint az említett felsőoktatási intézmények vonzáskörzetének diáktársadalmában tapasztalt arányaik alapján várható lenne. A települési önkormányzati iskolák végzettjei is középiskolai létszámarányokhoz képest többen, a központi költségvetési, a megyei önkormányzati és az alapítványi iskolákból érkezettek viszont kevesebben jelennek meg a régió felsőoktatásában. Megállapítottuk, hogy a különböző szektorokból eltérő arányban jutnak be a felsőoktatásba a különböző társadalmi státusú szülők gyermekei, s az egyes fenntartóra jellemző arányszámok között jelentős eltérés van, hiszen az alacsonyabb státusú szülők gyermekeit inkább a két önkormányzati és az egyházi fenntartó juttatja be nagyobb arányban a felsőoktatásba. Emellett azt tapasztaltuk, hogy a felsőoktatásba bejutott hallgatók körében kibocsátó szektoronként vannak különbségek bizonyos –a felsőfokú továbbtanulási döntéssel és a felsőfokú tanulmányi eredményességgel kapcsolatos- eredményességi mutatók szerint, s az egyházi fenntartó iskoláiban maturáltak több szempont szerint is igen magas teljesítményt nyújtottak.

A további elemzés kiindulópontja az volt, hogy egy iskola hatékonysága különösen akkor mutatkozik meg, ha hátrányos helyzetű diákokat is képes sikerre vinni. Amikor a felsőoktatásba bejutott, alacsonyabban iskolázott, vagy munkanélküli szülőktől származó, szegényebb, kisvárosi, falusi lakóhellyel rendelkező hallgatók eredményességi mutatóit vizsgáltuk, akkor is jellegzetes eltérések mutatkoztak fenntartónként, s az egyházak és a megyei önkormányzatok iskolái mutatkoztak a leghatékonyabbnak.

A fenntartók hatékonyságkülönbségeinek magyarázatát keresve a fiatalok társadalmi háttérének újabb -a korábbi elemzésekben jó eredményekre vezető- kapcsolati dimenziót is bevontunk az elemzésbe. A különböző fenntartók iskoláiból származó fiatalok között a legjellegzetesebb különbséget a vallásgyakorlat intenzitása és tartalma jelentette. A felekezeti és a megyei önkormányzati iskolák végzettjei átlagon felüli mértékben gyakorolták vallásukat, s az erős vallásgyakorlattal pozitív összefüggésben találtuk a jó teljesítménymutatókat, míg a települési önkormányzatok esetén a vallásgyakorlat egyes dimenziói negatív összefüggést mutattak bizonyos teljesítménymutatókkal, amiből arra következtettünk, hogy az iskolaközösségekben uralkodó eltérő értékek és normák valamint a vallásgyakorlat befolyásolhatja, hogy ezeket a társadalmi tőkeforrásokat milyen mértékben tudják hasznosítani a fiatalok.

Hivatkozott irodalom

- Boudon, Raymond 1981. Társadalmi egyenlőtlenségek a továbbtanulásban. In: In Halász Gábor-Lannert Judit eds Az oktatási rendszerek elmélete. Szöveggyűjtemény. Budapest: OKKER. 406-417.
- Carbonaro, William 1998. „A little Help from My Friends’ Parents: Intergenerational Closure and Educational Outcomes.” *Sociology of Education* 71. 295-313.
- Carbonaro, William J. 1999. Opening the Debate on Closure and Schooling Outcomes. *American Sociological Review* Vol. 64. 682-686
- Coleman, James S. - Thomas Hoffer 1987. Public and private high schools. The Impact of communities. New York Basic Books

- Coleman, James S. 1988. Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology* 94. S95-120.
- Coleman, James S. - Hoffer, Thomas- Greeley 1985. Achievement Growth in Public and Catholic Schools *Sociology of Education* 1985 Vol 58. 74-97
- Coleman, James S. - Hoffer, Thomas - Kilgore Sally 1982. High School Achievement: Public, Catholic and Privat Schools Compared. New York: Basic Books
- Cuyck, Anita van - Jaap Dronkers 1990. Catholic and Protestant Schools, a Better Choice in the Netherlands? *School Effectiveness and School Improvement* 3. 211-220,
- Drahos Péter 1992.. Katolikus iskolák az államosítás után. *Educatio*. I. 46-64.
- Dronkers, Jaap-Róbert Péter 2003. The effectiveness of public, private government-dependent and private independent schools: a cross-national analysis. <http://www.iue.it/PUB/sps2003-13.pdf>
- Dronkers, Jaap - Róbert Péter 2004. Has educational sector any impact on school effectiveness in Hungary? A comparison on the public and the newly established religious grammar schools. *European Societies*. 6(2). 205-236
- Evans, William –Schwab, Robert M. 1995. Finishing High School and Starting College. Do Catholic School Make Difference? *Quarterly Journal of Economics*. 4.941-974.
- Grogger, Jeffrey-Neal, Derek 2000. Further Evidence on the Effects of Catholic Secondary Schooling. In: Gale, W.G.- Pach J.R. eds *Brookings-Wharton Papers on Urban Affairs*. Washington Brookings Institution 151-198.
- Imre Anna: Egyházi iskolák jellemzői és működése a középfokú oktatásban a 90-es években. Konferencia előadás. II. ONK 2003. október 22.
- Kozma Tamás – Pusztai Gabriella 2004. Hallgatók a határon. Észak-alföldi, kárpátaljai és partiumi főiskolások továbbtanulási igényeinek összehasonlító vizsgálata. In: Kelemen Elemér szerk. *Tanulmányok a neveléstudomány köréből* Budapest: MTA (Magyar Tudományos Akadémia)
- Laarho (magyarul) Bart Bakker - Jaap Dronkers - Huibert Schijf 1990. Achievement in Public and Private Secondary Education in the Netherlands. In: Helmut K. Anheiter and Wolfgang Seibel eds. *The Third Sector: Comparative Studies of Nonprofit Organisations*. Berlin: Walter de Gruyter
- Morgan, Stephen L. - Sorensen, Aage B. 1999 Parental Networks, Social Clousure, and Mathematichs Learning: A Test of Coleman's Social Capital Explanation of School Effects. *American Sociological Review* Vol. 64. 661-682.
- Nagy Attila 2001. Kulturális tőke és internethasználat – középiskolás szemmel. *Könyv és Nevelés* 3. 14-22.
- Nagy Beáta 1999. "Tűzoltó leszél s katonal!" - budapesti közgazdászhallgatók társadalmi összetételének és motivációinak változásai a kilencvenes évek közepén. *Közgazdasági Szemle* 1. 81-96.
- Neal, Derek 1997. The Effect of Catholic Secondary Schooling on Educational Achievement. *Journal of Labour Economics* 1. 98-123.
- Neuwirth Gábor 2004 *A középiskolai munka néhány mutatója 2003*. Budapest: Országos Közoktatási
- Pusztai Gabriella 2004. Iskola és közösség. Felekezeti középiskolások az ezredfordulón. Budapest: Gondolat
- Pusztai Gabriella – Fináncz Judit 2004. A negyedik fokozat iránti társadalmi igény megjelenése. *Educatio* 4. 618-635.
- Pusztai Gabriella 2001 Oktatási esélyegyenlőség a felekezeti középiskolákban. *Educatio* 1. 181-187.
- Pusztai Gabriella 2004. Hallgatók a felekezeti pedagógusképző intézményekben Észak-Tiszántúlon. Konferenciaelőadás. Budapest: Országos Neveléstudományi Konferencia 2004. október 21.
- Róbert Péter 2000. Bővülő felsőoktatás: ki jut be? *Educatio* 2.79-95.
- Russell W. Rumberger - Scott L. Thomas 2000. The Distribution of Dropout and Turnover Rates among Urban and Suburban High Schools. *Sociology of Education* 1. 39-67.

Teperics Károly 2001. Factors Behind the Increase in the Number of Students at the University of Debrecen. In: Süli-Zakar, István ed. Borders and Cross-border Co-operations in the Central European Transformation Countries. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó 184-194.